

Spory o region, o národ, o stát EVS195

Teoretická východiska

(25. 2. 2019)

Vyučující: Mgr. Pavel Dvořák, Ph.D.

Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií

e- mail: 216223@ mail.muni.cz

Konzultační hodiny: po domluvě e-mailem

Stát

- ◆ Zřejmě první definici státu lze nalézt v díle N. Machivalliho.
- ◆ Stát jako pojem v definici filosofa G. Jellinek:
 - obyvatelstvo (v permanentním svazku)
 - teritorium (vymezené území)
 - společná vůle/moc
- ◆ Vlivná rovněž definice Maxe Webera:
 - stát jako lidské společenství, které (úspěšně) nárokuje monopol na **legitimní použití síly** v rámci daného teritoria

Stát

- ◆ Současná státověda přisuzuje státu tři hlavní atributy:
 - území
 - obyvatelstvo
 - moc
- + schopnost vstupovat do mezinárodních vztahů (ve smyslu státu jako subjektu mezinárodního práva)

Stát x národ

- ◆ Stát je hlavní podmnožina světa. Jako takový se snadno definuje a snadno se vymezuje kvantitativně.
- ◆ Definovat a pojmově vymezit národ je mnohem obtížnější, neboť jeho podstata je nehmatatelná.

(Connor 2003: 156)

Národ

Gellnerova definice:

- Dva lidé jsou stejné národnosti, pokud sdílejí společnou kulturu. Pod pojmem kultura rozumíme systém idejí, znaků, asociací a způsobů chování a komunikace.
- Dva lidé jsou stejné národnosti, pokud sami sebe uznají za příslušníky stejného národa. Národy jsou dílem přesvědčení, loajality a solidarity lidí, kteří jsou navzájem spojeni jistými právy a povinnostmi vyplývajícími ze sdíleného společenství.

(Gellner dle Rovná 1998: 48)

Národ

- ◆ Renan pojímá národ:
 - jako duši, spirituální, duchovní princip, výsledek historického procesu, bohaté dědictví společné paměti, touhy žít společně a vůli všeho společného bohatství optimálně využít.
 - národ je každodenní plebiscit

(Renan 2003: 33)

Národ

- ◆ Stalin staví svoji definici národa na společné historii, společném jazyku, společném území, ekonomickém životě a psychologickém uspořádání.
- ◆ Proti Stalinově definici jde argumentace Maxe Webera, který tvrdil, že národ není identický s lidem ve státě.
- ◆ K. Deutsch zdůrazňuje význam komunikační efektivity, které ovšem nemusí být podmíněna jedním jazykem.

(souhrnně dle Rovná 1998:48)

Národ

- ◆ Benedict Anderson označuje národ za „imagined community“, tj. vysněnou politickou jednotku, tajně tak vysněnou jako vnitřně ohraničenou a suverénní.
- ◆ V obdobném duchu argumentuje Rupert Emerson, pro něhož je národ takové společenství lidí, kteří cítí, že k sobě patří ve dvojitým smyslu. Tím, že hluboce sdílejí signifikantní části společného historického dědictví a že je čeká společný osud i v budoucnosti.
- ◆ Na stejnou strunu emocí a pocitů se odvolává Walker Connor, když tvrdí, že je důležitější to, v co lidé věří, že existuje, než to, co skutečně je.

(souhrnně dle Rovná 1998: 49)

Stát x národ

- ◆ Francouzské pojetí národa
- ◆ Německé pojetí národa
- Princip občanský
- Princip národnostní

Nacionalismus

- ◆ Nacionalismus jako teorie
- ◆ Nacionalismus jako ideologie a politika

Nacionalismus

V moderním věku stát představuje nejvýznamnější formu organizace lidstva a přitom zosobňuje největší koncentraci moci. Tato skutečnost často vede národy k tomu, aby se snažily o vytvoření vlastního státu, tj. takového politického nástroje, který by jim umožnil se uchránit a prosadit ve světové politice, ekonomice i kultuře.²² Vzhledem k tomu, že většina národů však žije v mnohonárodnostních celcích, v různých historických obdobích a vlnách v dějinách devatenáctého a dvacátého století dochází ke snaze o vytváření národních celků na různém principu.²³ Tato snaha či proces jsou nazývány národním hnutím či nacionalismem.

(Rovná 1998: 49)

Nacionalismus

- ◆ Primárně politický princip, který předpokládá, že se politická jednotka a národní jednotka shodují. (Gellner) V tomto smyslu musí být každé národní hnutí (opírající se o nacionalismus) separatistické.
- ◆ Doktrína vynalezená v Evropě na začátku 19. století, která předstírá, že je schopna dodat kritéria pro sebeurčení určité skupiny populace, která by se těšila vlastní vládě, měla možnost legitimního použití síly ve vlastním státě a získala kredit pro vytvoření právní organizace společenství států. (Elie Kedourie)

(souhrnně dle Rovná 1998: 50)

Forma státu

- ◆ Formou státu rozumíme organizaci státní moci na základě územního (popřípadě jiného) principu. Pojem se zabývá vztahem státu jako celku a jeho územních (popřípadě jiných) součástí. Tento vztah přitom má politicko-mocenský charakter.
- ◆ Forma státu je organizací území; jde o rozdělené pravomocí mezi územní (popřípadě jiné) jednotky.

(Klíma a kol. 2006: 61)

Základní formy státu: „klasické členění“

1. stát unitární
2. stát složený

Základní formy státu:

1. stát unitární

- ◆ „Unitární stát je jednotným státem, který není dělen na menší státní útvary, přičemž je obvykle členěn pouze na administrativně-územní jednotky (okresy, provincie, oblasti, kraje).“

(Klíma a kol 2006: 62)

Základní formy státu:

1. stát unitární

- ◆ Unitární stát (jednotný, prostý) může být
 - a) zcela centralizovaným celkem, řízeným z jediného centra nebo
 - b) do jisté míry decentralizovaným celkem, obsahujícím ve své vnitřní mocenské konfiguraci územní (popř. jiné) útvary disponující určitou samosprávou.

Základní formy státu:

1. stát unitární

- ◆ Unitární stát je jednotnou entitou, pro níž je charakteristické, že regionální/lokální vlády (pokud existují) nejsou úplnými politiky.

(Baldi 1999: 4)

- ◆ „V unitárním státě je celková moc nedělitelná. Tzn, že nemůže existovat než jeden zdroj suverenity po celém území.“

(Klíma a kol. 2006: 63)

Základní formy státu: 2. stát složený

1.monarchická unie

2.konfederace

3.federace

1. Monarchická unie

◆ zpravidla nabírá dvou podob:

- a) personální unie (státy jsou spojeny osobou panovníka, jinak si ovšem zachovávají úplnou vnitřní i vnější suverenitu a jsou jedinými subjekty mezinárodního práva. Unie takovýmto subjektem není).
- b) reálná unie (vedle společného panovníka existuje okruh věcí společných celé unii – zejména zahraniční politika a obrana, popř. měna ad. Každý člen si zachovává vnitřní suverenitu, vnější suverenitu ovšem postrádá. Jako subjekt mezinárodního práva vystupuje unie.)

2. Konfederace

- ◆ Entity mají charakter suverénních států (vnitřně i navenek).
- ◆ Vzniká na bázi mezinárodní smlouvy.
- ◆ Má jistá práva vůči svým členům (konstituujícím státům), vůči státním příslušníkům ale nikoliv.
- ◆ Připouští secesi, jednostranné vystoupení ze svazku.

3. Federace

- ◆ Federace (federativní stát) má svůj právní základ v ústavě, která zakotvuje rozdělení působnosti mezi federaci a její subjekty.
- ◆ Subjekty federace (federální entity) mají rovněž své ústavy a na jejich základě se odehrává *self-rule*, samospráva. Krom dvojí ústavy existuje ve federativním státě také dvojí zákonodárství, dvojí soustava nejvyšších státních orgánů a zpravidla dvojí občanství. Federální jednotky mají konstitučně garantované právo participace na řízení federace. Na její gesci se totiž nepodílí pouze občané, ale i subjekty federace, a sice skrze federální komoru parlamentu nebo skrze jiný zvláštní orgán či síť různých společných komisí, konferencí atp. Dalšími formami účasti na řízení státu jsou právo legislativní i ústavodárné iniciativy a právo participace na výběru členů orgánů federace. Tentokrát tedy hovoříme o *shared-rule*, společné a sdílené vládě a správě.

(Klíma a kol. 2006: 74, Filip a kol. 2002: 242,245)

3. Federace

- ◆ „Federace (federativní či spolkový stát) je spojením dvou či více států na základě společné ústavy, která zřizuje společné nejvyšší orgány pro vnitřní i vnější záležitosti...
- ◆ Subjektem mezinárodního práva se stává ústřední federativní stát, vystupující svým jménem zpravidla ve věcech sjednávání mezinárodních smluv, zahraniční politiky a obrany státu.
- ◆ Z pohledu výkonu suverénních práv, zejména normotvorné způsobilosti (způsobilost uzavírat mezinárodní smlouvy) rozlišujeme federace vnitrostátního a federace mezinárodního typu.

3. Federace

- ◆ V tzv. vnitrostátní federaci je výkon kompetencí ústavou rozdělen mezi ústřední vládu (federativní stát, který jediný má mezinárodně právní subjektivitu) a státy federace, které sice mají rozsáhlou vnitřní autonomii, navenek však vystupuje pouze jednotný federativní stát (USA, Mexiko...)

3. Federace

- ◆ Některé federální ústavy (federace mezinárodního typu) přiznávají spolkovým státům a zemím právo uzavírat mezinárodní smlouvy v oblastech vyplývajících z jejich vnitrostátních legislativních kompetencí (např. švýcarské kantony, německé spolkové země nebo kanadská provincie Québec). Takto ústavně přiznaná mezinárodně právní normotvorná způsobilost dílčím státům federace nezaručuje mezinárodněprávní subjektivitu. Mezinárodněprávní vztah států federace s dalšími (třetími, zpravidla sousedními) státy založený mezinárodní smlouvou je dán totiž zprostředkovaně – ústavou federálního státu. Odpovědnost za porušení takové smlouvy nese tudíž v konečné podobě ústřední, federální stát.“

(Vladislav David et al. 2011: 135-136)

3. Federace

- ◆ Společné strukturální znaky politického systému federace podle RONALDA L. WATTS:
 - ◆ dva systémy (dvě úrovně) vlády (two orders of government), přičemž obě mají přímou působnost nad občany,
 - ◆ formální ústavní distribuce legislativních a exekutivních pravomocí a alokace zdrojů příjmů mezi dvě úrovně vlády, čímž je zajištěna v konkrétních oblastech opravdová autonomie na obou stranách (assignment of genuine autonomy in constitutional way),

3. Federace

- ◆ vnitrostátní federalismus – vliv sub-státní jednotky na rozhodování federace – druhá komora parlamentu (interstate federalism – second chamber),
- ◆ nejvyšší právní dokument, ústava, kterou nelze jednostranně měnit. Změna možná pouze se souhlasem obou úrovní vlády (supreme written constitution only to be amended with consent of both orders of the government),
- ◆ rozhodčí instituce (umpire),
- ◆ sdílená vláda obou úrovní – shared rule (mechanisms for intergovernmental relations)

(Watts 1996: 7)

3. Federace

- ◆ Wilfried Swenden přidává tři další znaky:
 - teritorialita (territoriality)
 - demokracie (democracy)
 - nemožnost jednostranné secese (no unilateral secession)

(Swenden 2006: 11-12)

Table 1.1 Standard characteristics of a federation applied to six West European States

	Belgium	Switzerland	Spain	Germany	Austria	UK
(1) Two orders of government, direct effect	√	√	√	√	√	Asymmetry (Sc, Wales, NI)
(2) Assignment of 'genuine autonomy' in constitutional way	√	√	√	√	√	Asymmetry no solid constitutional basis of devolution
(3) Intrastate federalism (second chamber)	Sufficiently powerful but weak territorial connection	√	Weak in powers and weak territorial connection	√	Weak in powers	Weak in powers and weak territorial connection
(4) Supreme written constitution only to be amended with consent of both orders of government	Supreme Constitution but no <i>explicit</i> involvement of regions in amendment	√	Weak regional input in amendment	√	Weak regional input in amendment	No supreme constitution, weak regional input in amending parliamentary acts
(5) Umpire	√	Supreme Court and the people	√	√	√	Privy Council but no real constitutional court
(6) Mechanisms for intergovernmental relations	√	√	Weak	√	√	√
(7) Territoriality	Dominant (Communities are partially based on personality principle)	√	√	√	√	√
(8) Democracy	√	√	√	√	√	√
(9) No unilateral secession	√	√	√	√	√	√

(Swenden 2006: 11-12)

3. Federace

Rozdíl mezi pojmem federální x federativní

3. Federace

Rozdíl mezi pojmem federace x federalismus

Rozdíl mezi pojmem federace a federalismus

- ◆ Federalismus je na prvním místě ideologický či normativní koncept, princip.

(Swenden 2006: 6)

- ◆ Federace je kompletním a uceleným institucionální vyjádřením tohoto principu.

(Baldi 1994: 3)

Federalismus

- ◆ „Uplatnění federálního principu je charakterizováno existencí oddělených polities s vlastními vládnoucími institucemi, které zajišťují princip vlastního vládnutí (self rule) v rámci organizované struktury sdíleného vládnutí (shared rule).“

(Baldi 1999: 4)

Federalismus

- ◆ „Moc je tedy vykonávána nejméně na dvou úrovních a pravomoci každé z úrovní vlády jsou ústavně zakotveny. Jednotlivé polities jsou na federální úrovni reprezentovány v některém, k tomu účelu vytvořeném orgánu, zpravidla v jedné komoře dvoukomorového parlamentu. Federální stát (federace) coby institucionální vyjádření federálního principu je z teritoriálního, obranného a monetárního hlediska integrovaným celkem a občané konstituujících polities, respektive federálního celku jsou nositeli dvojí identity (sub-státní a federální).“

(Vykoopilová 2007: 21, 22)

Decentralizace

- ◆ Poválečné období, specifickěji éra od 70. let 20. století byla a je svědkem postupného opouštění unitárního principu – tj. centralizované formy státního uspořádání. Postupně začalo docházet k transferu části kompetencí z centrálních mocenských institucí na nižší, často nově vytvořené politicko-správní jednotky.

Autonomie

- Autonomie – samospráva, funkční samostatnost
 - zákonodárná: existuje právo vydávat vlastní zákony
 - správní: existuje právo vydávat vlastní správní předpisy

Decentralizace

- ◆ Mezi důvody zmíněného fenoménu patří: globalizace, ekonomické faktory, ideologická hlediska (snaha o prohloubení demokratického vládnutí, obecné kulturní příčiny) ad.
- ◆ Decentralizační procesy zaujaly své místo v různých evropských zemích. Procesy mají různý charakter a používá se pro ně různých pojmenování. Společným jmenovatelem bylo a je jisté rozvolnění státního centralismu.

(Vykoopilová 2007: 15)

Decentralizace

- ◆ Decentralizace – v obecném slova smyslu se jedná o proces, v jehož rámci dochází k erozi centralizovaného modelu vlády a na různě definované entity státního celku jsou přeneseny různě definované kompetence.
- ◆ Vedle samotného termínu decentralizace se v akademickém i populárně-naučném slovníku objevilo několik dalších úzce souvisejících pojmů. Jsou jimi regionalizace, autonomizace, devoluce, federalizace aj.

Decentralizace

- ◆ Všechny tyto termíny, včetně pojmu decentralizace, v sobě nesou jistou terminologickou nejednoznačnost umocněnou tím, že jsou do určité míry vázány na specifický kontext, v němž procesy rekonstrukce mocensko-územní konfigurace státu probíhají.

Regionalizace

- ◆ „Jedná se o proces, který předpokládá vytvoření nové úrovně teritoriální organizace státu.,,

(Fiala a Říchová 2002: 13)

Regionalizace

- ◆ “Jedná se o proces vedoucí k vytvoření, respektive uznání regionů jako určitým způsobem vymezených celků.,,

(Vykoupilová 2007: 15)

Regionalizace

- ◆ V literatuře lze nalézt zpravidla tři typy kontextuální interpretace pojmu regionalizace:
 - regionalizace bez vytvoření regionálních stupňů,
 - regionální decentralizace,
 - regionalizace politická, resp. institucionální.

(Fiala a Říchová 2002: 13)

Regionalizace x regionalismus

- ◆ Regionalizaci nelze zaměňovat s regionalismem:

podněty shora dolů x podněty zdola nahoru

Dekonzcentrace

- ◆ Dekonzcentrace je považována za nejslabší formu decentralizace. Znamená pouhý přesun části centrální administrativy na lokální (či regionální) úroveň.

(Čepová 2002: 36)

Administrativní dekoncentrace

- ◆ Administrativní dekoncentrace– zahrnuje přenos pouze některých administrativních úkolů na nižší úroveň vládnutí, aniž by současně docházelo k přenesení tomu odpovídajících pravomocí činit adekvátní politická rozhodnutí.

(Fiala a Říchová 2002: 22)

Subjekt výzkumu

- ◆ V důsledku decentralizačních procesů došlo ke vzniku nové poměrně složitě uchopitelné formy státu.
- ◆ Mezi klasickým unitárním státem na jedné straně a federativním státem na straně druhé se objevily nové kategorie.

Mezi unitárním a federativním státem

- ◆ Karel Klíma doplňuje škálu unitární - federativní o stát regionalizovaný a autonomizovaný.
- ◆ „Jedná se o zvláštní formu unitárního státu, která vzniká a vyvíjí se po II. světové válce. V politicko-teritoriálním členění se objevují prvky federalismu (který je vlastní států složeným). Hlubší decentralizace může naznačovat existenci přechodové formy mezi unitarismem a federalismem.“

(Klíma a kol. 2006: 66,67)

Mezi unitárním a federativním státem

- ◆ Wilfried Swenden nachází dvě intermediární kategorie:
 1. Regionalizovaný stát – má silně vyvinutou úroveň regionální/lokální vlády s přímo volenými orgány. Na rozdíl od federace zůstávají regiony v regionalizovaném státě v podřízeném postavení vůči centru. Navíc množství přenesených pravomocí není zpravidla tak objemné jako v případě federace. Obvykle platí, že centrální vláda může zvýšit, ale také snížit pravomoci regionální vlády, popř. ji dokonce suspendovat.

Mezi unitárním a federativním státem

2. Unitární decentralizovaný stát – podobně jako v případě regionalizovaného státu existují jasně definované sub-státní entity. Jejich vykreslení je ovšem mnohem pravděpodobněji výsledkem „top-down“ procesu. Sub-státní regiony obvykle mají přímo volené správní orgány, nicméně tyto jsou nadány nižším počtem pravomocí a obecně slabšími kompetencemi než je tomu u regionů v regionalizovaných státech.

(Swenden 2006: 14-15)

Mezi unitárním a federativním státem

- ◆ Brunetta Baldi pracuje s modelem kontinua. Dichtomickou škálu unitární-federální považuje za překonanou.

Mezi unitárním a federativním státem

- ◆ Kontinuum Brunetti Baldi

Centralismus	→	→	Federalismus
<i>Unitární systémy</i>	<i>Regionální systémy</i>	<i>Regio-federální/ federalizující systémy</i>	<i>Federace</i>
Irsko	Francie (bez legislativních pravomocí)	Velká Británie – Skotsko	Švýcarsko
	Itálie (pravomocí nejsou výlučné)	Španělsko	

Víceúrovňové vládnutí

- ◆ „rozptýlení rozhodovacího procesu (*decision-making*) mezi různé teritoriální úrovně.“ (Hooghe a Marks 2001: xi)
- ◆ Původně byl koncept vytvořen za účelem lepšího pochopení evropského integračního procesu.
- ◆ Později byl koncept rozšířen tak, aby pokryl jakýkoliv typ politického systému, který zahrnuje více úrovní vlády.
- ◆ Může nabírat různých podob, rysů i průvodních jevů vzájemně se překrývajících. (Vykovářová 2007: 13)

Region

- ◆ Pojem provází výrazná terminologická nejednoznačnost a v odborné literatuře vyvolává mnoho sporů a nesrovnalostí
- ◆ Ve velmi obecném slova smyslu se jedná o specifický typ teritoria.

Region

- ◆ Vymezení je možné na základě mnoha kritérií.
- ◆ Pro nás je podstatné vymezení regionu v rovině státní. Podle M. Keatinga lze takový region vymezit skrze dvojí perspektivu:
 - prostorově: region je teritoriální jednotkou, jež je mezistupněm mezi státem a lokalitou
 - funkčně: region je prostorem soutěže, tj. prostorem střetu různých typů vztahů mezi různými institucemi

(Keating 1997: 17)

Region

- ◆ Existuje i vymezení regionu v rovině nadstátní – hledisko mezinárodních vztahů či politické geografie.

Secese

- ◆ Etymologicky *se cedere* (jít odděleně)
- ◆ Latinský pojem *secedere* v původní verzi znamenal jakýkoliv akt oddělení.
- ◆ Od 19. století se začalo pojmu užívat k označení oddělení/odštěpení ve smyslu politickém (mezinárodněprávním)

Secese

- ◆ Ani v případě tohoto pojmu neexistuje jednoznačná a všeobecně (bezvýhradně) akceptovaná definice.
- ◆ Minimální definice secese – *vystoupení ze svazku (odtržení, odloučení)*.
- ◆ Obvykle se vztahuje na subjekty s mezinárodněprávní subjektivitou, ale lze aplikovat i na substátní jednotky či seskupení suverénních států.

Sebeurčení (autodeterminace)

- ◆ Obsah pojmu relativně proměnlivý, a to jak vertikálně tak horizontálně.
- ◆ Tato skutečnost přispívá k jeho problematické aplikaci.
- ◆ Rozdíl lze také hledat v dichotomii sebeurčení x národní sebeurčení (neboli interní a externí sebeurčení)

Sebeurčení

- ◆ V 19. století převládala v Evropě patriotistická koncepce sebeurčení. Princip sebeurčení se mohl týkat jen tzv. vůdčích národů. Do kategorie *Staatsvolk*, mohl být zařazen pouze ten národ, který oplýval dostatečnou velikostí a dále splňoval tři kritéria: historickou kontinuitu současného státu, existenci ustavení kulturní elity se psaným národním jazykem, schopnost dobývat.

Sebeurčení

- ◆ Situace se mění se vznikem a posilováním romantického nacionalismu. Idea národního sebeurčení se šířila od druhé poloviny 19. století přes celou Evropu až za její hranice, především do kolonií.
- ◆ Princip sebeurčení zásadně promlouval do mezinárodní politiky i díky wilsonovské doktríně.
- ◆ Wilsonovské sebeurčení ale mělo omezený geografický dopad.

Sebeurčení

- ◆ Nová éra v otázce sebeurčení přišla po druhé světové válce. Posun od wilsonovského principu *národního* sebeurčení (omezeného na několik evropských národů) k principu práva *lidu* na národní sebeurčení.
- ◆ Sebeurčení se tentokrát téměř výhradně vztahovalo na dekolonizaci podmíněnou principem *uti possidetis*.

Sebeurčení

- ◆ Od 90. let se naplno projevuje politická i mezinárodněprávní ambivalence sebeurčení.
- ◆ Sebeurčení má několik konfliktních dimenzí, které představují dialektiku mezinárodního řádu, jenž osciluje mezi úsilím o zachování územní celistvosti a snahou o secesi/právo na sebeurčení. (Mezinárodní právo nicméně neztotožňuje právo na sebeurčení se secesí.)

Terminologická problematika

- ◆ Secese a separatismus
- ◆ Secese a iredentismus
- ◆ Secese a vyloučení

Normativní teorie secese

- ◆ Remediální teorie
- ◆ Teorie národního sebeurčení
- ◆ Plebiscitní teorie

Prameny

- ◆ Přemysl Rosůlek, *Politický secesionismus a etické teorie secese. Allen Buchanan a jeho kritici* (Barrister a Principal, Brno: 2014).
- ◆ Wilfried Swenden, *Federalism and Regionalism in Western Europe*
- ◆ Ugo M. Amoretti, předmluva ke knize *Federalism and Territorial Cleavages*, edited by Ugo M. Amoretti and Nancy Bermeo (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2004).
- ◆ Brunetta Baldi, *Beyond the Federal-Unitary Dichotomy*, Working Paper 99-7, Berkeley: Institute of Governmental Studies, University of California (1999), <http://escholarship.org/uc/item/05b607ng> (accessed September 5, 2013).
- ◆ Walker Connor, *Národ je národ, národ je stát, národ je etnická skupina, národ je...*, in *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*, edited by Miroslav Hroch (Praha, Slon: 2003).
- ◆ Andrea Čepová, „Decentralizace národních států v západní Evropě“ in *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace*, edited by Vlastimil Fiala a Blanka Říchová (Olomouc – Praha: Moneta – FM, 2002).
- ◆ Vladislav David a kol., *Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou*, 2. aktualizované a přepracované vydání, (Leges, Praha: 2011).
- ◆ Jan Filip, Jan Svatoň, Josef Zimek, *Základy státovědy* (Brno: Masarykova univerzita, 2002).

Prameny

- ◆ Liesbet Hooghe a Gary Marks, *Multi-Level Governance and European Integration* (Rowman and Littlefield Publishers, INC, Lanham: 2001).
- ◆ Karel Klíma a kol., *Státověda* (Aleš Čeněk, Plzeň: 2006).
- ◆ Ernest Renan, *Co je to národ?*, in *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*, edited by Miroslav Hroch (Praha, Slon: 2003).
- ◆ Lenka Rovná, „Národ, nacionalismus a emancipační snahy“, *Mezinárodní vztahy*, 1998, č. 4.
- ◆ Blanka Říchová and Vlastimil Fiala, „Decentralizační trendy v současné západní Evropě“ in *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace*, edited by Vlastimil Fiala a Blanka Říchová (Olomouc – Praha: Moneta – FM, 2002).
- ◆ Wilfried Swenden, *Federalism and Regionalism in Western Europe. A Comparative and Thematic Analysis* (Palgrave Macmillan, New York: 2006).
- ◆ Hana Vykoupilová, „Víceúrovňové vládnutí v Evropě: koncepce, modely, typy“ in, *Víceúrovňové vládnutí v Evropě: zkušenosti, problémy a výzvy* edited by Břetislav Dančák and Vít Hloušek (Brno: IIPS, 2007).
- ◆ Ronald L. Watts, *Comparing Federal Systems* (McGill-Queen's University Press, Montreal: 1996).